

El periodisme de Joan Crexells: la dosificació dels clàssics

Rosa Cabré Monné

En els vuit anys que Joan Crexells va elaborar la seva obra assagística va tenir un sol objectiu: col·laborar a la construcció nacional de Catalunya¹. Joaquim Molas² defineix molt bé el context i la funció que van fer el grup de joves, com Riba, Folguera, Estelrich o Nicolau d'Olwer, que va venir a cobrir el buit que en el pensament teòric català s'havia produït després de la primera guerra mundial per circumstàncies diverses. Riba, des d'aquesta perspectiva, escrivia a *Escolis* que Catalunya era un dels «pobles declinants que lluiten per renéixer o morir» i ell, com Crexells, va escollir de contribuir a la primera opció. Aquest sector intel·lectual capdavanter de la cultura catalana que, entre 1918 i 1926, més enllà de la diversitat de la seva obra s'embrancha en una tasca comuna, es sap hereu dels objectius que el

1. Vegeu Josep PLA, «Joan Crexells» dins *Homenots. Primera sèrie, Obra Completa*, 11, Destino, Barcelona 1969, pp. 448-449.
2. Joaquim Molas resumeix la resposta d'aquest grup a la crisi en els següents termes: «Primer: van posar, com a horitzó prioritari, Europa i, més exactament, tres de les seves poderoses crestes universitàries: Alemanya, Gran Bretanya i França. Segon: van contribuir amb passió a definir i organitzar un país, el propi, en vies tot just d'institucionalització i, ni que fos amb molts forats ideològics i socials, perfectament homogeni. Tercer: van ratificar la fe en la cultura en majúscula, a desgrat que uns pocs la possessin, ja, en qüestió. Quart: van intentar de trobar [...] un punt de fusió entre la "tradició" i la "modernitat", és a dir, entre els models clàssics de Grècia i les propostes, per entendre'ns postbodelerianes i, al capdavant, van assumir amb totes les seves conseqüències els nous aires crítics i de recerca. Cinquè i darrer: van revisar les fonts de coneixement i, per tant, de creació, des de la raó pura, passant pels sentits, fins a les més obscures de l'instint. El somni. O el pre-somni.» J. MOLAS, Pròleg a Joan Crexells, *Obra Completa*, I, Edicions de la Magrana, Barcelona 1996, pp. 9 i 10.

noucentisme havia definit i organitzat. Crexells va ser format per ser èlit per l'èlit cultural de les generacions anteriors: va ser alumne de l'assignatura d'Història de la Filosofia que impartia Serra Húnter³, deixeble de Rubió i Lluch i de Segalà, assistent als Seminaris de Filosofia d'Eugeni d'Ors⁴, de qui segons Melcior Font «mostrava noblement discrepància»⁵. Doctor en Filosofia el 1919 i Llicenciat en Dret el 1925, aviat va ser nomenat professor de Dret natural. Col·laborà en les principals plataformes de difusió del projecte de construcció d'una cultura nacional, des dels *Quaderns d'Estudi* (1918), nascuts a l'ombra del Seminari de Filosofia d'Eugeni d'Ors, que dirigia Joan Estelrich, fins a *La Revista* (1915), de López Picó i Joaquim Folguera, que donava cabuda tant als hereus de la tradició (Riba, Garcés, López-Picó, Manent) com als que gosaren enriquir-la amb l'experiència compartida de les avantguardes (Folguera, Foix, Junoy o Salvat), passant per la *Revista de Catalunya* (1924), de Rovira i Virgili, *La Nova Revista* de Josep Maria Junoy, *La Publicidad* de Romà Jori fins al 1921 i, en especial, *La Publicidad* (1922) de Nicolau d'Olwer (fins al 1924) i de Martí Esteve (des del 1924 fins al 1929). Publicacions en les quals es van donar cita, entre d'altres, el grup de postulants (assistents a la tertúlia de Quim Borralleras a l'Ateneu Barcelonès⁶ o de *La Revista*, al Cafè Continental, primer, i després, al Cafè de la Rambla⁷, amb López-Picó, Riba, Arderiu, Obiols, Crexells, Foix, Folguera, Manent, Sagarra, Xirau, Benet, Rucabado, Aragay, Millàs-Raurell, Garcés, Estelrich, els dos germans Soldevila, Martí Esteve, Capdevi-

3. Melcior FONT, «Joan Crexells», *Revista de Catalunya*, any IV, núm. 32, febrer 1927, p. 162.
4. El 1919 va assistir al curs sobre *Les apories de Zenó d'Elea i la moderna concepció de l'espai-temps*, i el seu treball «Els arguments de Zenó d'Elea i el concepte d'infinít», publicat a la *Revista de Catalunya*, núm. 9 (juliol de 1925), és la seva rèplica al curs impartit per Ors. Josep Pla diu d'ell que «era potser l'element de la generació que havia absorbit amb més profit el que el noucentisme tenia de més positiu i el que mantingué aquestes idees durant més temps». Dins «Joan Crexells», *OC*, vol. 11, p. 447.
5. Vegeu nota 1, p. 163. Josep Pla en l'homenot de «Joan Crexells» diu que «quan es produí la ruptura de la nostra generació amb el Pantarca, o sia amb Eugeni d'Ors, ruptura que capitenejà i manipulà Joan Estelrich i tingué per origen un empatx indigerible de vedetisme escandalós (en definitiva fou una imposició del sentit del ridícul), Crexells en fou un dels elements més actius». *Op. cit.*, p. 447.
6. Josep PLA, «Joan Crexells», dins *Homenots. Primera sèrie, Obra Completa*, 11, Destino, Barcelona 1969, p. 445. I també «La penya de l'Ateneu» dins «Prosperitat i rauxa de Catalunya», *Obra Completa*, 32, Destino, Barcelona 1977, pp. 403-529.
7. Vegeu A. CLOSAS, «Records de la penya del Continental», *Serra d'Or* 1966, pp. 133-136; J. V. FOIX, *Catalans de 1918*, Barcelona 1965, pp. 79 i 80 i J. PLA, «Josep M. López-Picó», dins *Retrats de passaport*, *OC*, vol. 17, Barcelona 1970, pp. 240-245; i «Carles Riba», dins *Homenots, primera sèrie*, *OC*, vol. 11, pp. 356-357.

la, Pla, Manent, etc.) que, segons Molas⁸, s'havien majoritàriament format en centres capdavanters de la cultura europea i que van definir i organitzar, amb passió, el país en vies d'institucionalització⁹, especialment després de la ruptura d'Estelrich amb Xènius¹⁰ i de la defenestració i progressiu allunyament d'aquest darrer al llarg de 1920. Un grup que tingué fe en la literatura i la cultura, convençuts, com diu Pla, que depenien de la política. Per això, revisaren les fonts del coneixement i de la creació, per trobar un equilibri entre la conservació i la difusió de la tradició i l'impuls cap a la modernitat. Un projecte polític sostingut per lligams de sòlida amistat, almenys fins que la mort o la guerra els va separar.

«El periodisme és la més eficaç de les trones»¹¹, deia el 1889 Joan Sardà, afirmant el poder de convicció dels «mass media» sobre l'opinió pública. Amb el nou segle, aquest poder mediàtic no va fer sinó anar endavant. «Crexells sabia l'enorme importància que tenen en el món els deu o dotze diaris responsables, independents i impertinents que hi apareixen. Estava fascinat pel *Times* de Londres, la *Frankfurter Zeitung*, el *Corriere de la Sera*. Més que qualsevol altra institució intel·lectual, aquests i alguns, pocs, altres papers mantenien en el món el sentit del ridícul i aquell escàs, però real nivell moral que entre els homes es pot aconseguir», diu Josep Pla, que sembla argumentar-ho com la possible causa que no renunciés al periodisme per ser un professor universitari, com tothom esperava i, en canvi, «s'afecionà tant a aquesta professió, que ens ha deixat, entre l'acabament de la primera guerra mundial i l'any de la seva mort, un dels millors trossos del periodisme que a Barcelona es portaven a cap»¹². El periodisme es lligarà cada cop més estretament a la voluntat de construcció política de les nacions i, per tant, serà el mitjà imprescindible a les mentalitats regeneradores, com la de Crexells, per comunicar una línia de pensament als seus lectors de manera immediata. Melcior Font diu que «Crexells estimava el periodisme, per bé que hom sospiti que no fos conciliable amb la seva autèntica vocació». [...] «La seva obra periodística és tan lluny de la pedanteria com de la improvisació. Tenia sempre un noble sentit de responsabilitat. Potser era en el periodisme més que en cap altra activitat seva on po-

8. J. MOLAS, pròleg a J. Crexells, *Obra Completa*, vol. I, pp. 9 i 10.

9. Vegeu els articles de Joan Estelrich: «Humanisme», *La Nova Revista* 1, gener 1927; «Humanisme. El classicisme i els polítics», *La Nova Revista* 2, febrer 1927; i «Humanisme. La cultura i l'edició», *La Nova Revista* 5, maig 1927.

10. Josep Pla creu que el noucentisme només funcionà institucionalment fins a la mort de Prat de la Riba, ja que a partir de llavors Ors es va convertir en un personatge capriciós. *Homenot de Joan Crexells* cit (n. 6), p. 447.

11. J. SARDÀ, «Predicar en el desierto», *La Vanguardia* 7-VII-1889.

12. J. PLA, «Joan Crexells», cit. (n. 6), p. 446.

dia flairar-se que la seva preparació no era epidèrmica i que havia resistit la impaciència i l'afalac de la fama primerenca. Potser Joan Crexells no era en el sentit convingut del mot un periodista; però així i tot, no dubtem que l'estudi d'aquesta activitat aportarà dades impreables per a la completa visió de la seva figura.»¹³ Doncs bé, és en els articles periodístics on Crexells empra el recurs de citar els clàssics grecs amb una finalitat moral, didàctica, o estètica i, per tant, cal que ens apropem al gènere i al concepte que en tenia Crexells. Martí Esteve¹⁴ remarca que «tot i que l'obra d'En Crexells no fou mai exclusivament periodística, la seva intervenció en el diari era d'un valor excepcional. Les coses que li interessaven eren tantes i d'un ordre tan divers i, malgrat tot, els seus coneixements eren tan lluny de la superficialitat, la seva cultura enciclopèdica tan radicalment distinta de la del snob i del tastaolletes, era, d'altra banda, tan humil per a creure qualsevol tasca indigna d'ell, que cada dia calia acudir-li per una cosa o altra». Per a Francesc Roca la clau de l'èxit entre els lectors era que les seves anàlisis es basaven en una important formació personal, en un esforç continuat de lectura, en un coneixement de primera mà de tots els temes que tracta, i en una escriptura molt àgil i gens divagatòria. *La Publicidad*, fins al 1921, i *La Publicidad*, després del 1922, és el periòdic on Crexells va publicar més articles. I Josep Pla puntualitza que en el context del periodisme català d'aquests anys només es produïren dos tipus de comentaris «de positiva categoria»: les crítiques d'art de Joan Sacs i els curts i lúcids articles de Joan Crexells. «No es féu res, en aquest ram, en la Barcelona d'aquella època, tan ple de doctrina i de bon sentit, tan just, tan equilibrat i tan agradable com aquells petits articles que sortien a la pàgina d'economia» de *La Publicidad*, que Crexells signava com a «Observer»¹⁵. Norbert Bilbeny¹⁶ es refereix a aquest periodisme assagístic a través del qual Crexells anava reflexionant sobre tot allò que afecta la relació dels catalans amb ells mateixos i amb el país en la seva doble dimensió mediterrània i europea, des d'una perspectiva de la literatura, la filosofia, la cultura, l'esport, la política o l'economia.

13. Melcior FONT, «Joan Crexells», cit. (n. 3), pp. 165-166.

14. «El company d'universitat i de redacció», *La Nova Revista*, vol. I, núm. 2, febrer 1927, p. 112.

15. J. PLA, «Joan Crexells» cit. (n. 6), p. 446.

16. «El Crexells filòsof empeny i traspasa el Crexells articulista de premsa», afirma Norbert Bilbeny fent-se ressó de l'afirmació de Nicolau que el Crexells filòsof és el que dona pas al Crexells hel·lenista. Vegeu N. BILBENY, «Pròleg» a J. Crexells, *Obra Completa*, II, Barcelona 1995, p. 15. Del mateix autor és l'estudi monogràfic *Joan Crexells en la filosofia del Noucents*, Dopesa, Barcelona 1979, que conté al final del llibre el llistat de la biblioteca de Crexells que s'ha conservat després dels bombardejos del 1936-39 i unes taules cronològiques molt útils per a la biografia d'aquest escriptor.

Al 1920 marxa a Berlín amb Josep M. de Sagarra per cobrir la corresponçalia de *La Publicitat* en aquesta ciutat, fins al 20 de gener de 1921 que torna a Barcelona, segons carta de Riba a Josep Obiols, datada l'endemà. Aquesta estada li permet cursar estudis de filosofia del dret i filosofia grega, conèixer la realitat política, social i cultural alemana i relacionar-se estretament amb el poeta Josep M. de Sagarra, que valora com «un poeta del Renaixement», pel seu vers tan com per la seva prosa, i de qui elogia la seva capacitat de crear personatges dramàtics, qualitat en la qual excel·leix Shakespeare. El juliol de 1922 i pensionat per l'Ajuntament de Barcelona, torna a marxar cap a Alemanya, on coincideix en alguna ocasió amb Riba, que és a Munic. Allí assisteix a cursos del crític d'estilística Karl Vossler¹⁷, i el 18 de juliol Crexells i Riba s'open amb Antoni Rubió i Lluch en un restaurant grec. L'amistat amb Riba és molt estreta i fins pensen de traduir junts una obra de Txèkhov. I es va fer extensiva entre les respectives mullers, fins al punt que Joan Crexells, en el llit de mort, va encomanar a Riba que vetllés per la dona i la filla¹⁸. Precisament, Riba recorda «Joan Crexells, el malaguanyat humanista», com «un dels millors amics que he tingut en aquest món»¹⁹. El 1931 Riba i Joan Estelrich havien editat els *Primers assaigs* de J. Crexells, que contenen la seva tesi doctoral sobre *Las verdades absolutas*, llegida el 1919. No crec que m'equivoqui si afirmo que Alemanya i la Grècia clàssica eren els pols culturals que més l'atreïen, com a Riba. Joan Estelrich, company seu del Seminari de Filosofia, com Riba, i director de la col·lecció «Bernat Metge»²⁰, li encomanà l'edició dels dos vo-

17. Vegeu carta de Riba a Josep M. de Sagarra datada el 18 de juliol de 1922. Dins *Cartes de Carles Riba*, vol. 1, Edicions de la Magrana, Barcelona 1989, p. 183.

18. Crexells és amb Riba a Heidelberg el 29 d'octubre de 1922, segons carta a López Picó (*Cartes*, vol. 1, pp. 222 i 223) i el Nadal del 1923 el passen junts a Friburg, segons l'article *Nadals*, publicat a *La Publicitat* (25-XII-1924) i en la carta de Riba a Josep Obiols del 18 de gener de 1923, *Cartes*, vol. I, p. 250.

19. Riba escriu en la carta a Pierre Rouquette, Barcelona (16 de setembre de 1938): «Es tracta d'evacuar la vídua d'un dels millors amics que he tingut en aquest món, Joan Crexells, el malaguanyat humanista.» I afegeix: «Jo, a qui l'inoblidable Joan Crexells va encomanar, en el llit de mort, fa més de deu anys, muller i filleta». Vegeu *Cartes*, vol. 1, p. 502. Josep Pla escriu: «¿I qui no coneix l'admirable amistat que l'uní amb Joan Crexells, relació que fou molt activa, fins que Crexells, tan prematurament morí, i que després, encara en certa manera s'avivà en convertir-se en un culte fervosíssim del record de l'amic perdut i tan estimat? Riba va contribuir com ningú a fer que el record de Crexells es mantingués viu i que la memòria del jove humanista no s'extingís entre la joventut que anava pujant» («Carles Riba», dins *Homenots. Primera sèrie, OC*, vol. 11, p. 365).

20. Carles Soldevila entrevista Joan Estelrich, «Esdeveniment editorial. Els clàssics en català», *La Veu de Catalunya* 30-11-1922. També Josep Pla l'entrevista a «Una gran empresa

lums de *Diàlegs* de Plató que es van publicar, respectivament, el 1924 i el 1925. Aquestes traduccions han estat reconegudes com un excel·lent treball de Crexells com a hel·lenista en el sentit més fonamental del concepte: el d'haver-ne «assimilat l'esperit». Per bé que, segons Lluís Nicolau d'Olwer, Crexells arriba a aquesta activitat pel camí de la filosofia²¹. De manera que Crexells de la mà de la filosofia grega, que podia llegir en llengua original, passava a ocupar-se «de l'home tot sencer», esdevenia un humanista²². Precisament, aquest sentit humanista és el que presideix el comentari que Nicolau va dedicar²³ a l'aparició dels dos volums de les traduccions de Plató on, després d'agrair a l'amic la tasca realitzada, glossa el contingut dels llibres (*Defensa de Sòcrates, Critó, Eutifron, Laques*) des del punt de vista de la seva importància moral com a «obres excel·lents que són per a la formació del caràcter», dins el pla intel·lectual que s'han proposat aquest grup d'intel·lectuals.

Classicisme i humanisme

Aquest esperit humanístic o hel·lenístic que Nicolau remarca en Crexells, supura per entre els articles d'assaig filosòfic, històric, polític i literari, aplegats en el primer volum de l'*Obra Completa* d'aquest darrer, on va donant en forma de petites dosis referències del seu coneixement dels clàssics com un fenomen viu de cultura. D'aquí el títol de «Joan Crexells i la dosificació dels clàssics» que he donat a la meua intervenció. Una dosificació que, en canvi, desapareix progressivament en els comentaris socio-

cultural. Van a ser traducidos al catalán todos los clásicos griegos y latinos», *La Publicidad* 14-III-1922.

21. «Fou pel camí de la filosofia que En Crexells pervingué a l'hel·lenisme. Quan després d'haver passat per les escoles kantiana i neokantianes, va sentir-se atret per l'Hè·lena immortal, el seu esperit assedegat de crítica, de documentació directa, volgué acostar-se a les fonts, sense intermediaris. Per això, que Crexells —tot consagrat a la filosofia, com era llavors— emprengués la versió catalana de Plató, no fou pas un atzar imprevisible ni un encàrrec editorial a ulls clucs: fou la més lògica de les tasques» («Joan Crexells, hel·lenista», *La Nova Revista*, vol. I, núm. 2, febrer 1927, p. 118).
22. «En Crexells, qui per la filosofia havia entrat a la coneixença aprofundida de la llengua grega i ens ha donat unes versions de Plató, que romandran modèliques dins la Fundació Bernat Metge, encara que un jorn hagués exhaurit aquesta tasca, encara que hagués arribat a oblidar la llengua de Sòcrates, no hauria sortit pas de l'hel·lenisme, —perquè ell era un humanista en el sentit més ample i complet. I ho hauria estat sempre. Les seves qualitats de crítica, mesura i entusiasme, l'aspre control d'ell mateix i el pregon esperit de solidaritat, li haurien suggerit, si ja no estigués formulat pels grecs vint segles enrera, allò que «sóc home i no m'és estrany res d'humà», *ibid.*, p. 120.
23. Ll. NICOLAU D'OLWER, «La Fundació Bernat Metge. Plató en llengua catalana. Escolis a una traducció», *La Publicitat* 1-VIII-1924.

polítics que, a manera de cròniques, escriu des d'Alemanya, Gran Bretanya o Polònia i en els articles sobre economia, escrits a partir del febrer de 1925.

La primera qüestió que cal tenir present és que, per a Crexells, «els veritables clàssics són els grecs», com afirma en l'article del 5 de març de 1925 que, des de *La Publicitat*, dedica a l'antologia de Josep M. Capdevila, *Les cent millors poesies líriques de la llengua catalana* (1925). Crexells considerava que Grècia havia estat la gran impulsora de la civilització en el sentit d'elaborar la vida de l'esperit²⁴, i com molts escriptors del romanticisme la sentia com l'encarnació de la «pàtria ideal». En escassos articles es cita un autor llatí²⁵ o es parla genèricament de «clàssics grecs i llatins»²⁶. Quan Crexells parla de la cultura llatina s'ha d'entendre que es refereix a la cultura mediterrània, és a dir, en oposició a la germànica. «L'esperit germànic no pot resistir l'admiració per la cultura llatina, i és en aquesta imitació on troba sovint les manifestacions més agudes del seu geni. [...] Rarament s'ha defensat la llatinitat per un llatí amb altres idees que les proporcionades per algun alemany il·lustre.»²⁷

En l'article «Els clàssics i la joventut»²⁸, Crexells opta decididament pels clàssics, contra l'opinió de Josep Pla que qualificava el classicisme com una mena d'abandonisme, i es posa al costat de Josep M. Junoy, que després de la seva experiència cubofuturista es decantà cap al classicisme. Raona la seva defensa, bo i assenyalant la distància que el separa de les formes de classicisme imperants en la tradició recent, ja siguin arribades de la mà de l'Escola Mallorquina amb Costa i Alcover²⁹ o que el noucentisme havia posat en circulació³⁰. Cal tornar al clàssics, però sobretot a les seves fonts filològiques, diu Crexells. «La raó és que molt sovint, en lloc d'estudiar els clàssics, estudiem els predicadors del classicisme» (I, 527), i que «no s'ha de prendre Maurras per Tucídides» (I, 528).

24. Vegeu G. HIGHET, *La tradición clásica*, vol. II, traducció d'Antonio Latorre, México 1954, pp. 367-368.

25. Pel nom només cita Virgili a «Els clàssics i la joventut», dins *OC*, vol. I, p. 528. També trobem «Home sóc —deia el poeta llatí— i res d'humà no m'és estrany» *OC*, vol. II, p. 650.

26. «Els nostres clàssics i la prosa catalana moderna.» *La Publicitat* 7-VIII-1924.

27. «Divagacions sobre l'esperit germànic», *La Publicitat* 2-XI-1922, i *La Revista* XII-1922.

28. *La Publicitat* 7-VII-1924, i dins *OC*, vol. I, pp. 126-129.

29. «S'ha parlat molt del classicisme dels mallorquins. Ja hem advertit altra ocasió que els veritables clàssics són els grecs, i en els mallorquins es dona sovint un classicisme passat pels romans, pels clàssics francesos, i adhuc pel Romanticisme. Què restà del veritable classicisme és cosa molt difícil de dir.» Vegeu CREXELLS, «Les cent millors poesies catalanes vistes per un amateur», *LP* 5-III-1925, dins *OC*, I, pp. 531-532.

30. «Els nostres noucentistes no hi han arribat als clàssics; s'han quedat en *La Ben Plantada*», *Els clàssics i la joventut*, *OC*, I, p. 527.

Al seu entendre, el lector directe dels clàssics grecs hi trobarà «contenció, harmonia, arquitectura, disciplina, ordre, mesura i tota la resta» (I, 527). Dit així sembla molt noucentista, com tret d'una «glosa» d'Ors; però la veritat és que Ors no sabia grec i mai no va poder fer l'operació que reclama Crexells, que sí que en sabia, i els estudis de filosofia grega a Berlín i la traducció dels dos volums de *Diàlegs* de Plató, que Estelrich li va encarregar per a la col·lecció «Bernat Metge», prou que ho demostren. Josep Pla explica que el coneixement del grec que tenia Crexells té a veure amb una llarga conversa que va sostenir amb Fabra en el marc de la tertúlia de l'Ateneu. Aquest li va recomanar: «Estudieu el grec, estudieu-lo bé i traduïu coses del grec al català. Penseu que, en aquest país, els estudis clàssics han estat sempre fluixíssims.» Fabra també el va impulsar cap a les universitats angleses i a Berlín a estudiar filosofia i economia, per després dedicar-se a escriure en català i contribuir a la creació de la cultura nacional³¹. Nicolau d'Olwer puntualitza que Crexells dominava no sols la llengua grega, sinó l'esperit de la cultura de tal manera que les seves eren «traduccions espirituals (...) com a superació de les literals»³². En aquells anys, potser, només Carles Riba, Pere Bosch Gimpera i Nicolau d'Olwer coneixien el grec tan bé com Crexells. En el comentari sobre la traducció de Riba de les *Obres socràtiques menors* (1924)³³ de Xenofont per a la «Fundació Bernat Metge», Crexells assenyala quines són les qualitats idònies d'un bon traductor: competència filològica, sensibilitat estètica, exacta comprensió de l'obra i coneixement suficient de la pròpia llengua. Qualitats de difícil equilibri que només pocs, com Riba o ell mateix, demostraven tenir a bastament per traduir del grec.

Crexells, com a intel·lectual, estava convençut que la necessària funció didàctica de regeneració cultural de l'individu i la societat calia que passés per la lectura atenta dels clàssics grecs. La seva lliçó s'aplicava al triple vessant de la lògica, l'ètica i l'estètica, sense cap altra finalitat que la superació individual i col·lectiva³⁴, segur que el coneixement és la primera virtut³⁵. Considerava que, entre els joves, «els clàssics són el més enèrgic tractament d'emocions que pot donar la literatura. Si, a més d'això, els joves obtindran

31. J. PLA, «La penya de l'Ateneu» dins *Prosperitat i rauxa de Catalunya, Obra Completa*, 32, Destino, Barcelona 1977, pp. 493-494.

32. Ll. NICOLAU D'OLWER, *Caltiu. Records de mestres i amics*, Selecta, Barcelona 1973, p. 126.

33. J. CREXELLS, *Obra Completa*, vol. I, pp. 546-547.

34. «...sense pensar que hagin de servir per a res, només per al gust de reconèixer-lo» (CREXELLS, *OC*, I, p. 162).

35. *Ibid.*, p. 684.

el que avui entenem per una sensibilitat clàssica, és cosa que no sé»³⁶. I en el marc de la societat, «la lectura dels clàssics i la reflexió sobre l'època clàssica porta, crec, no per cap raonament explícit, sinó per suggestió a aquestes conclusions: la democràcia s'ha d'obtenir ara i en tots els temps, amb un esforç dels seus partidaris (...) s'ha de defensar, perquè les forces reaccionàries són tan vives i tan potents com qualsevol altre moment de la història». El classicisme dels grecs tampoc no és unívoc. Entre els pensadors grecs, les forces democràtiques i reaccionàries es combinen de forma contradictòria. Però, el que sí és cert és que l'home actual es fa les mateixes preguntes fonamentals que ja es feien els grecs. Així, «los filósofos luchan hoy como en tiempos de Platón, en torno del problema de la realidad; ¿qué momento de esta evolución del fenómeno hacia la idea es el que corresponde a la realidad de la cosa? Y unos dicen que la cosa real es el fenómeno, y otros dicen que la cosa real es la idea»³⁷. No hi ha hagut, per tant, cap mena de progrés.

Al seu entendre la capacitat que tenen els progressos tècnics i científics de fer variar les característiques essencials de la humanitat és escassa. En canvi, allò que ha marcat les èpoques de la humanitat ha estat la «Literatura, la Filosofia, i la Història». D'aquí que «la veritable educació serà feta sobre aquestes bases»³⁸. Per això llegeix i recomana als avançats del segle XX de llegir els avantçats de fa 2.500 anys ja que potser els trobaran més avançats que ells mateixos (I, 533). «Si l'home de ciència llegís cada matí el seu Homer o el seu Tucídides, tindria idees molt més clares sobre el món, i àdhuc sobre el valor de la seva ciència, que les que ara té.»³⁹ Crexells feia compatible la lectura de les obres més actuals amb els fonaments del pensament mediterrani i projectava la cultura grega antiga sobre el present, com un cos viu, des de la convicció que Hegel no tenia raó i que la humanitat no segueix un itinerari cap al «progrés essencial en l'organització política i social a través de la història». Al seu entendre, «hi ha un cert progrés anant endavant de la Història com hi ha un cert progrés anant endarrera de la Història. Però totes dues línies de progrés són secundàries davant la unitat fonamental de la natura humana»⁴⁰. Aquesta idea afecta el mateix classicisme grec, que tampoc no presenta un sentit progressiu uní-

36. J. CREXELLS, «Els clàssics i la joventut», *La Publicitat* 27-VII-1924, dins *OC*, I, p. 529.

37. CREXELLS, «Fronteras», *La Publicidad* 13-IV-1920, dins *OC*, II, pp. 36-37.

38. CREXELLS, «La ciència i el futur», *OC*, I, pp. 146 i 147.

39. CREXELLS, «La ciència i el futur», *OC*, I, p. 149.

40. CREXELLS, «La història a l'inrevés», *Revista de Catalunya* 7-I-1925.

voc, ja que entre els pensadors grecs grecs, les forces democràtiques i reaccionàries es combinen de forma contradictòria.⁴¹ I és que la literatura o la història, i sobretot els grans autors com Homer⁴², Plató⁴³ i Tucídides⁴⁴, ens «descobreixen en el fet contingent les línies eternes de la conducta humana», és a dir la veritat⁴⁵. Veritat que es manifesta en la Literatura, la Filosofia i la Història, en les quals aquests tres escriptors grecs excel·liren i es significaren universalment i, la seva lliçó, per a Crexells com per a Riba, encara, era del tot vigent. D'acord amb aquestes idees, es decanta per la posició d'Oswald Spengler a *La decadència d'Occident*. No és l'home el que progressa al llarg de la Història, sinó «la Idea que corre per dessota d'ell i és la raó de les seves evolucions més profundes» (OC, I, p. 174). Des d'una lectura de primera mà⁴⁶, Crexells vol rescatar aquesta idea que els grecs van descobrir en la filosofia i projectar-la en una teoria del coneixement, en una ètica⁴⁷, en una estèti-

41. CREXELLS, «Els clàssics i la política», *La Publicitat* 24-VII-1924.

42. Per a Riba la gran aportació del Nou-cents a la consideració i resurrecció d'Homer és la seva utilització com a creador. Aquest sentit nou que agafa l'obra d'Homer entre la generació de Riba i Crexells es deu als treballs de M. Victor Bérard. «Victor Bérard acaba d'exposar entre nosaltres les seves constatacions en un camp de recerca ben real: l'itinerari d'Ulisses. Arbres, roques, aigües, tot perdura ací i allí del Mediterrani etern com en els dies del sofert navegador d'Ítaca. Uns ulls individuals havien així vist i detallat. Si la imaginació donà vida humana al detall de la geografia, no en perdé però el sentit precís» (C. RIBA, «La resurrecció d'Homer», dins *Escolis*, Publicacions de *La Revista*, Barcelona 1921, i a OC, II, Ed. 62, Barcelona 1967, p. 60. Vegeu Jordi MALÉ, *Carles Riba i el Noucentisme. Les idees literàries (1913-1920)*, Edicions de la Magrana, Barcelona 1995, pp. 85 i 153 ss.

43. Que coneixia molt bé i del qual va traduir, prologar i publicar dos volums de *Diàlegs* entre 1924 i 1925. De Plató, que cita amb profusió, tant per referir-se al seu pensament com al de Sócrates, n'admira les idees i l'«adecuación absoluta de la expresión a lo expresado» (CREXELLS, «La moral de Wedekind», *La Publicidad* 25-VIII-1920, dins OC, I, p. 455).

44. Tucídides i la seva història de la Guerra del Peloponès és un model per a la seva concepció tant de la història, com de les relacions polítiques i humanes dels pobles. També de Tucídides remarca l'esperit de fidelitat als fets, la cultura que el porta a arribar fins a les darreres causes i l'estil àtic, perfecte i transparent. Xenofont n'és el deixeble i, encara que no supera el seu mestre, la combinació de totes les seves qualitats fa que també l'anomeni mestre. Vegeu «La Lliçó de Xenofont», *La Publicitat* 15-I-1925, dins OC, I, p. 547.

45. CREXELLS, «La ciència i el futur», *Revista de Catalunya* VII-1924, pp. 113-124, i dins OC, I, p. 143.

46. Crexells comença els seus articles sobre Alemanya el març de 1920, sobre Gran Bretanya el gener de 1924, d'Àustria l'agost d'aquest mateix any, i va a Polònia al gener de 1926, amb comentaris que provenen del seu coneixement específic de la geografia, la història, els museus, els teatres, la universitat, o de les ciutats i països que visita.

47. Justament afirma que «la Historia se construye con las acciones de las almas colectivas» («El alma de la ciudad», *La Publicidad* 2-VI-1920, dins OC, vol. II, p. 69).

ca⁴⁸, i en una didàctica⁴⁹, per tal que servís de pauta cultural per a Catalunya, que «no és avui encara res més que un gran infant»⁵⁰ a fi d'intentar «posar les coses al seu lloc»⁵¹.

D'entre els grecs, cita amb freqüència Plató, Sòcrates, Tucídides i Homer i, en menor proporció, Xenofont, Píndar, Esop, i fins en alguna ocasió, directament o indirectament, els presocràtics. La seva valoració del món grec s'acosta molt a la dels alemanys que va fer Paul Hensel⁵² i que es va escampar per Gran Bretanya i Itàlia durant el que G. Highet anomena «l'era revolucionària». I, encara que els alemanys «han proporcionat les idees amb què s'ha operat anys i anys per a distingir l'esperit llatí del germànic i definir el classicisme, Grècia i el Mediterrani, etc., etc.»⁵³, ara es té la possibilitat de fer-ne una lectura nova, comptant amb l'avantatge que els grecs són els nostres avantpassats mediterranis.

Objectiu: De la dosificació dels clàssics a la construcció d'una Estètica

No és el meu objectiu ni l'estudi de la filosofia de Crexells, ni el seu pensament econòmic, ni el seu estudi dels diàlegs de Plató, que compta amb aportacions ben substancials. Només em centraré en el sentit i la funció de l'ús que fa aquest filòsof de les referències als clàssics grecs i, per extensió, a una sèrie d'escriptors vinculats a la cultura clàssica grega, com Hölderlin, Goethe, Rousseau, o Voltaire, que Crexells entatxona en els articles literaris, filosòfics i polítics que li permeten de construir una estètica personal. A partir d'aquí és possible d'apropar-se a la teoria de l'art i de la

48. CREXELLS, «Indiferència», *La Publicitat* 12-V-1920, dins *OC*, II, p. 63.

49. «El problema real de la lògica el posà Sócrates en demanar-se "ti esti", què és?» (CREXELLS, «Temes de filosofia», *Almanac de «La Revista»* 1919, pp. 276-277).

50. CREXELLS, *OC*, vol. II, p. 453.

51. CREXELLS, «Divagacions sobre l'esperit germànic», *La Revista* X/XII-1922, i *La Publicitat* 2-XI-1922.

52. «Todas las naciones han tenido un Renacimiento..., con una sola excepción, que es Alemania. Alemania ha tenido dos Renacimientos: el segundo ocurre hacia mediados del siglo XVIII, y se asocia con nombres como Herder, Goethe, Schiller, Lessing, Winkelman. En él predominan los griegos, tal como los latinos habían predominado en el primero; se descubrió la afinidad nacional de los alemanes con los griegos con la misma intensidad que los ingleses, los franceses y los italianos todavía hoy, pueden ser latinos. Nosotros preferimos Homero a Virgilio, Tucídides a Tito Livio, Platón a Séneca: ésta es una distinción fundamental. Instintivamente, pensamos primero en Grecia y después en Roma» (Paul HENSEL, *Montaigne und die Antike*, Leipzig 1928, p. 69; citat per Gilbert HIGHET, *La tradición clásica*, vol. II, p. 119).

53. Vegeu nota anterior.

literatura d'aquest filòsof. L'interès del tema el planteja el mateix Crexells amb la seva activitat de crític, però de manera especial quan afirma que «el problema real de la lògica el posà Sòcrates en demanar-se “*ti esti?*”; què és? El problema de l'Ètica el posà Kant amb la qüestió: “*Was sollst du?*”, què deus? Heus aquí posats dos problemes essencials de la Filosofia: el problema del Ser i el problema del Deure Ser; el problema del Real i el problema de l'Ideal. Com és possible posar el problema de l'Estètica? Crec que la nostra època només serà mereixedora d'esdevenir clàssica si arriba a formular el problema que realment es posa l'Estètica»⁵⁴. Norbert Bilbeny, en el pròleg del volum segon s'ha adonat de la importància de la pregunta i apunta que, en la seva obra i en la recerca de l'objectivitat, Crexells prova «un assaig de resposta a la qüestió de l'estètica que s'havia formulat des del principi i continuarà replantejant-se fins a l'últim moment».

La relació de Crexells amb els grecs ens situa directament en una concepció de l'art que busca en primer lloc d'expressar la bellesa, la llibertat i la veritat. Per tant, reclamarà de l'artista l'apropament a la realitat i descartarà l'obra d'aquells artistes que es centri només en una reflexió sobre el propi art. El problema que es planteja és quina possibilitat té l'individu de conèixer la realitat i quina relació s'estableix entre aquesta i l'ideal. A l'article «Coneixement i objecte: una antinòmia»⁵⁵ Crexells, de la mà de la filosofia del sentit comú i de la fenomenologia de Husserl, pot argumentar de forma convincent que «la realitat transcendeix del coneixement, ens ofereix un coneixement sobre alguna cosa que, per definició, ultrapassa el nostre coneixement» (*OC*, I, 68-69), i el 6 de març del 1921, a «Reflexions sobre l'ideal i la realitat», considera que la realitat i el coneixement «pertanyen a ordres diferents» i, encara, defineix l'ideal com «el model segons el qual la realitat es jutja» (I, 87). La realitat es coneix per les sensacions que ens vénen de la mateixa. Aquestes sensacions poden provenir d'un objecte extern o d'un pensament intern. En un i altre cas són objectes reals, que poden establir relacions entre ells⁵⁶. I, per tant, «el realisme és lícit» (I, 100). A «L'objectivitat de l'obra d'art» (*LP*, 16-VI-1921) defensa l'existència objectiva de les coses amb les seves qualitats sensibles i estètiques, per damunt del fet que la ciència declari aparences totes les dades sensibles. Aquestes dades sensibles disposades de manera ordenada i adequada és el que unifica les arts: és la bellesa. I les arts també són reals i objectives, com les coses. I el sentit comú així ens ho fa veure, a l'inrevés de la ciència. Tot i que les

54. CREXELLS, «Temes de filosofia», dins *Almanac de «La Revista» 1919*, pp. 276-277.

55. *La Revista* 1-IV-1920.

56. CREXELLS, «El sistema kantià i els seus continuadors», *OC*, I, pp. 97-98.

formes sensibles, tant en el pla de la realitat com en el de l'art, van més enllà d'elles mateixes i «actuen de vehicle per mitjà del qual s'expressen coses d'altre ordre» (I, 472). L'obra d'art és tan significativa com la realitat. En una i altra la contemplació dels elements sensorials no ens permetrà entendre tot el seu significat. Entre la realitat i l'art, a més de la part sensible i material hi ha aspectes conceptuals, estètics o morals que van més enllà de la percepció sensorial o física. Per això recomana que els creadors d'un art gran i fort enfonsin les arrels en la vida i en els instints i diagnostica que el que pesa sobre la nostra literatura és que «somos demasiado literarios» (I, 448).

Des de la seva argumentació filosòfica, Crexells recomana que l'art tingui en compte la realitat, ja que al seu entendre aquest és el punt de partida de les grans obres al llarg de la història. Un realisme que s'enforteix amb el coneixement dels clàssics grecs, que s'emmarquen en una època d'objectivisme. En canvi, creu que el subjectivisme moral i estètic caracteritza la decadència. Josep Pla, en l'homenot que li va dedicar, aporta un diàleg de Crexells amb Joaquim Folguera on aquest afirma que «la funció que tenen els primitius i els clàssics en totes les literatures consisteix a donar una base de realitat, un fonament de realisme, al moviment literari, a constituir, diríem, el fons de reserva de la casa, a nosaltres ens falla». Crexells s'aplicarà, amb el mestratge dels clàssics grecs, a contribuir en la creació d'aquesta base de què parlava Folguera i al llarg de la seva obra argumentarà que «cal retornar a dirigir el coneixement segons l'objecte i no l'objecte segons el coneixement. Res no ens dóna dret a creure que el coneixement sigui en cap sentit fonament de l'objecte» (I, 100). En aquest aspecte, Crexells, com Ors, segueix Plató quan considera que tota realitat és la política i la resta és aparença.

L'art, en desacord amb Croce i Cohen, per a Crexells «és un procés de descobriment de la bellesa continguda en determinats conjunts». I «la bellesa de l'obra d'art no és més que la capacitat de produir el sentiment de bellesa, a partir d'una valoració estètica [que] està fundada en elements independents de l'autor i de l'espectador» (I, 483). La bellesa està vinculada indissolublement amb el plaer: «un objecte no és bell perquè provoca plaer, sinó que provoca plaer perquè és bell». La bellesa es relaciona també amb la veritat però no amb la bondat. D'aquí que es refereixi a la «forta intensitat de la joia mediterrània de tenir un cel blau i uns objectes ben retallats i precisos i una concepció de la bellesa i de l'art ben separada de tota resonància moral o física» (I, 469). Amb tot, no creu que una Bellesa, concisa i plaent, estigui renyida amb aquella moralitat primària que la intuïció as-

senyala com a base del sistema que edifica la raó i que, al seu entendre, qüestiona l'obra dramàtica de Wedekind (I 455).

Per a Crexells, «l'obra d'art és objectiva, però no és real. Els seus elements sensorials pertanyen a l'ordre de les quasi-realitats. L'element bel·les pertany a l'ordre dels objectes ideals» (I, 481). En conseqüència, les obres d'art estan compostes d'objectes concrets, sotmesos a les lleis empíriques que governen la realitat, i d'elements ideals dins el més rigorós sentit platònic. Una combinació que reclama, tant de l'artista com de l'espectador, el concurs de les facultats anímiques, com en una mena de joc, que recorda la proposta teòrica de F. Schiller. I és que «en l'art com en el joc les coses no es prenen en la seva absoluta, estricta realitat i els sentiments que elles ens inspiren correlativament tampoc són sentiments seriosos» (I, 475-476).

Els artistes són els que tenen «la capacitat de produir el sentiment de bel·lesa» (I, 475)⁵⁷. La seva opinió sobre la posició de l'artista envers les dues realitats (natura/esperit) que entren en joc en la producció artística és que aquest no ha «d'orientar la seva visió devers una realitat exclusiva, ni cap a la realitat de la natura per a reproduir-la, ni cap a la realitat de l'esperit per a expressar-la, sinó intentar descobrir en qualsevol d'aquests dos ordres de realitats la presència d'aquest fet ideal que és la bel·lesa» (I, 484). En aquesta operació, a l'artista o a l'escriptor li serà de gran ajuda la capacitat personal d'intuïció, d'abstracció i de sistematització, que el 1921 remarcava a propòsit dels *Escolis* de Riba (I, 489), així com la cultura, el coneixement de la tradició i el domini dels recursos o artificis propis de cada forma d'expressió, que també, el mateix any, elogia en la poesia de Sagarra (I, 493). I és que per a Crexells, com per a l'Ors del pròleg a *La muntanya d'ametistes* de Guerau de Liost, per a fer art o literatura, cal «obrir les finestres a la natura, sí. Però no esdevenir per això home natural, sinó esguardar la natura des d'una cambra on hi hagi la biblioteca amb uns bells volums d'Ariosto i unes *Stanze* de Rafael» (I, 493). Aquesta és l'única forma de literatura viable per a Crexells. Tota innovació o revolució, impressionista, expressionista o cubista és considerada com un signe de la decadència que impera en els anys vint. Una mostra la trobem en els comentaris sobre el teatre de Wedekin i les seves idees de revolta: Crexells pensa que l'oposició a la natura l'allunya de la veritable literatura. I fins apunta que «tal vez la naturaleza está definitivamente perdida para el poeta moderno y toda vuelta a la *Naturaleza* esté siempre condenada a ser una vuelta a *la*

57. A propòsit de «La causa de Lonhard Frank», Crexells va escriure una sèrie de quatre articles sobre la bel·lesa i la veritat en l'obra d'art: *La Publicidad*, 16, 22 i 30 de juny i 6 de juliol de 1921.

Literatura» (I, 449). Però no s'ha de confondre que una cosa és la relació de l'art amb la natura o la realitat i l'altra és el realisme, que considera la forma més aguda de romanticisme, de subjectivisme: «En tot cas, el prejudici realista segons el qual els personatges s'han de comportar com en la vida real, és un prejudici perfectament antiestètic» (I, 573). A l'article «Reflexions sobre l'ideal i la realitat»⁵⁸ afirma que la realitat i l'ideal pertanyen a ordres diferents, però es relacionen pel fet que «l'ideal és la mesura dels nostres actes» i també «el model segons el qual la realitat es jutja» (I, 87). Només les obres de contingut i intenció clàssiques, com les de Shakespeare, construïdes dins de determinades convencions, en les quals els personatges actuen amb llibertat, i on s'harmonitzen la diversitat dels personatges i les situacions amb la unitat de pensament de l'autor són les que recomana com a models (I, 510), encara que aquest equilibri entre unitat i multiplicitat és difícil d'assolir.

Una concepció de la bellesa, en la qual la forma té tanta importància com la idea, i que, com ja deia Plató, busca l'objectivitat intel·ligible que exposa en el *Fedre* i en el *Timeu*. La qüestió del llenguatge, del valor de les paraules, de la seva capacitat de vehicular la veritat, etc., és el tema d'*El gran Hippias*. Crexells ho resumeix al reclamar «adecuación absoluta de la expresión a lo expresado» (I, 455), i fins la moralitat de l'obra d'art pot fracassar, tant per causa de la matèria, com de l'estil. Així, per a ell, un estil tèrbol, on no s'entengui nítidament la intenció de l'autor pot deixar encaboriat l'espectador i és llavors que parla d'estil immoral. En el cas de la literatura, com que considera que el llenguatge «tiene la propiedad particular de expresar las cosas de una manera más inmediata que otros medios de expresión», es decanta per la possibilitat d'arribar a una expressió quasi transparent en la qual, al seu entendre, sobresurten dos mestres: Homer i Plató (a més de Tucídides), models a imitar del tot oposats a l'estil de Wedekind. «Yo creo», diu Crexells, «que hay dos grandes ejemplos de esta propiedad del estilo de casi desaparecer: Homero, para expresar las cosas reales, y Platón, para expresar las ideas y los razonamientos. En estos dos ejemplos maravillosos no se tropieza nunca con el estilo. El lenguaje conduce directamente a lo expresado. Para realizar esto es preciso un refinamiento de técnica de la expresión que sólo raramente es posible alcanzar» (I, 451). Aquesta idea de la moralitat d'estil que Crexells explicita el 1920,

58. *Butlletí de la Joventut Nacionalista de Catalunya* 6-III-1921.

l'havia expressat prèviament Riba en el recordatori de la mort de Joaquim Folguera⁵⁹ el 1919 quan diu que «cantà amb decència».

Altres funcions de les dosis dels clàssics: la moral i la política

La moralitat és un altre gran tema dels articles de Crexells ja que és fonamental en la formació d'una consciència individual, ciutadana, nacional i històrica. Moralitat entesa com a ordre⁶⁰. O com a política, que és la manera d'ordenar la realitat, que és la realitat mateixa per a Crexells com per a Plató. Aquestes formes de moralitat i la relació que hi ha entre elles són objecte de reflexió directa o indirecta d'aquest filòsof català. I per tal d'aconseguir els seus objectius exemplifica els seus arguments amb dosis de clàssics grecs. Els grecs, amb el seu «terror al desordre», i entre ells, Plató, Protàgoras i els sofistes, o Pèricles, li serveixen d'exemple per demostrar que són un mirall idoni per als polítics en el seu article «Els clàssics i la política»⁶¹ i que «no existeix cap progrés essencial en l'organització política i social a través de la història» (I, 530), ja que aleshores també les forces democràtiques s'enfrontaven a les reaccionàries. Plató i Sòcrates li serveixen d'exemple a «El alma de la ciudad»⁶² per tractar de l'encaix (virtut i justícia) entre l'individu i la comunitat ciutadana i afirmar que «la historia se construye con las acciones colectivas», encara que els grecs, com tantes d'altres cultures⁶³, no tenien sentit d'història, sinó de mite (I, 69). O que cada nació és un subjecte capaç de posar-se ideals en el pla del territori, de la Història i de la llengua, i té tot el dret que li sigui respectada la llibertat de realitzar-los (I, 125). Per això, a tota nació li hauria de correspondre un estat (II, 128)⁶⁴. I l'actitud de Sòcrates en el *Protàgores* de Plató li serveix per remarcar «L'element moral de l'esport» (II, 638) o de l'educació física dels ciutadans. I per tal de raonar sobre els avantatges del sistema de govern (monarquia o democràcia) contrasta la «teoria ingènua i cínica de la monarquia amb la teoria ingènua i cínica de la democràcia», i acaba com-

59. C. RIBA, «Joaquim Folguera. *In Memoriam*», *La Veu de Catalunya* III-1919, recollit a *Escolís* (1921) i dins *OC*, II, Barcelona 1967, p. 197.

60. «Nosotros, mediterráneos, creemos que hay un orden racional de estas cosas, tan racional —para emplear una frase de Eugenio d'Ors— “como la elegante demostración de un teorema matemático”» (CREXELLS, «El ocaso de Occidente», *La Publicidad* 18-XII-1920).

61. *La Publicidad* 24-VII-1924.

62. *La Publicidad* 2-VI-1920.

63. «El ocaso de occidente», *La Publicidad* 18-XII-1920.

64. «La nació com a subjecte», *La Revista* IV-1922.

parant les formes de govern a un cor grec (estrofa/antístrofa). No entraré per aquest camí, que ens portaria al terreny de les tensions entre el particular i el col·lectiu, la utilitat o inutilitat, la guerra i la pau, la filosofia i la matemàtica, la ciència i la realitat, etc., que deliberadament he exclòs del meu objectiu. Però m'interessa de dir que, per a Crexells, la realitat històrica pot ser alterada per la Literatura, la Filosofia i la Història filosòfica, és a dir, que estava convençut que pel camí de l'estètica, de la història i del pensament podia alterar la realitat present de Catalunya⁶⁵. L'estudi dels clàssics grecs (Homer, Tucídides) formaria part de l'estudi dels «grans clàssics» que proposa de treballar en primer lloc per assolir «la veritable educació útil», que ha de produir «les variacions més importants de l'esperit humà» (I 146-49). Precisament, a l'article «Divagacions sobre l'esperit germànic» considera que en la imitació que fan Winckelmann, Goethe o Nietzsche de la cultura grega i llatina és on es troben sovint les manifestacions més agudes del geni de l'esperit germànic (I, 503-504). Aquesta voluntat d'aprendre d'altres cultures ja es trobava a Grècia. I ara, amb la renovació pedagògica, Crexells creu que «avui comencem a posar les coses al seu lloc» a Catalunya (I, 506). I és que per a ell els estudis humanístics porten a tenir idees més clares sobre el món, mentre que els estudis científics, com la física, és «la cosa més meravellosa del món», ja que converteix la realitat en un conjunt de predicats matemàtics dels quals queda exclosa tota sensació com a forma de representació objectiva (I, 104-105).

L'estil

L'estil és el gran artífex d'una obra d'art. Per això, quan es refereix a la crítica alemanya preocupada per l'actitud de l'autor davant dels problemes de la vida i de la filosofia, Crexells opina que el pensament no té res a veure amb l'art, ja que en Schiller hi ha el pensament de Kant, però Kant no escriu literatura i Schiller sí. Així, a *La crítica alemana* (LP, 24-IX-1920) Crexells afirma que «lo peculiar del arte no es, pues, lo que se dice sino como se dice, es decir, la forma» (I, 460). I a «Sobre contingut i forma» (LP, 9-X-1924) insisteix que «el millor estil (...) és el que s'adapta just al contingut i no el que el deforma ampliant-lo o reduint-lo». I pensa que als mediterranis, hereus dels clàssics i sensibles al plaer de llegir, el que ens emo-

65. Encara que, a vegades, dubti dels possibles resultats: «Jo no sé si el patriotisme del nostre país resistirà avui encara els mots durs i enèrgics d'un patriota sincer» (CREXELLS, «Hölderlin, el poeta de l'hora», *La Publicitat* 25-I-1923, i dins *OC*, I, p. 512).

ciona, «más que la teoría abstracta es la belleza de los sonidos y de los ritmos y la justeza maravillosa de la expresión; lo demás es filosofía» (I, 460). De tot això es desprèn que l'única línia de crítica que considera interessantíssima és la que va de Benedetto Croce a Karl Vossler. En aquest sentit cal recordar que justament el seu amic Riba el 1922 s'havia traslladat a Munic «per afinar la seva preparació sota el magisteri de Karl Vossler»⁶⁶, fet que va marcar visiblement la seva formació com a crític i va donar entre els seus primers fruits l'extens assaig sobre *L'estil de Francesc Pujols*⁶⁷, que G. Sansone⁶⁸ considera un dels millors treballs de Riba, com a crític. Sansone també remarca que Riba, en l'article *Tres esbossos*, del 1923, acaba el primer paràgraf amb l'afirmació crociano-vossleriana que la forma ha de ser «emanació directa, perfecta, del contingut». Afirmació que el sintonitza amb les opinions de Crexells. I, en efecte, la crítica que aquest va dedicar als *Escolis* de Riba l'agost de 1921 ho proclama obertament: «Oh!, la joia suprema de no llegir més que coses que un ja porta totalment dins!; i pel que fa a l'estil el llibre, «no tolera un dualisme d'atenció» (I, 486), tal com correspon a qui ha traduït tan adequadament l'*Odissea* d'Homer, un dels millors mestres d'estil als ulls de Crexells, el qual, citant Vossler, valora en *Escolis* tant com el contingut, la forma: «El ritme de l'estil sobretot està ple d'aquelles inconscients endevinacions que ama trobar Karl Vossler: ample i sostingut en uns moments, curt i trencat, en altres; adaptant-se estrictament a les idees o movent-se folgadamente damunt d'elles, encerta a trobar sempre aquell subratllat emotiu que no poden donar mai les paraules amb llur contingut abstracte intel·lectualitzat» (I, 488).

I el mateix podríem dir de l'estil de Hölderlin, el gran poeta enamorat del passat grec, que Crexells aprecia perquè el seu «estil trencat, nerviós, vol mostrar l'home que hi ha darrera del llibre. Comença un paràgraf amb una construcció ampla i majestuosa i l'acaba sobtadament amb una interrogació o una exclamació de dos mots» (I, 516). Un estil que, al seu entendre, sintetitza natura i ànima, a la manera de Sòcrates i Plató. Precisament, Crexells proposa Hölderlin com a model d'escriptor per la tensió que sap inferir a la seva retòrica, apresada, no dels manuals, sinó de la traducció dels clàssics grecs com Sòfocles, Tucídides o Píndar, i anant més enllà de la simple imi-

66. Giuseppe E. SANSONE, «L'obra crítica de Carles Riba», pròleg a Carles RIBA, *Obres Completes*, II Barcelona 1967, p. 16.

67. Publicat a *Els Marges* i dins *Obres Completes*, II, pp. 277-301.

68. «Assaig d'un plantejament metodològic molt sòlid i d'una rara finesa, sever i documentat, precís i elegant, mereix ésser considerat com un dels exemples més ben trobats de cert tipus de crítica estilística i encara avui ésser assimilat com un autèntic ensenyament» (G.E. SANSONE, pròleg a C. RIBA, *Obres Completes*, II, p. 16).

tació (I, 518). O Riba, en el comentari de la traducció que aquest va fer de les *Obres socràtiques menors* de Xenofont, perquè tradueix sense esforç, comprèn l'original, redueix la distància entre les dues llengües, és fidel a l'esperit grec i al català i a les exigències d'ambdues llengües, perquè alleugereix l'estil, sense treure-li la transparència de la prosa grega i l'accelera amb la vivacitat i la immediatesa, gràcies a les seves sobrades facultats intel·lectuals. És que, com diu en un article de 1920 «Sobre la crítica alemana», «lo que nos emociona a nosotros, pobres mediterráneos atentos siempre al goce, más que la teoría abstracta es la belleza de los sonidos y de los ritmos y la justeza maravillosa de la expresión; lo demás es filosofía» (I, 466).

Com que l'estil en literatura es fa amb les paraules, Crexells destaca la importància de les *Converses filològiques* de Pompeu Fabra pels seus raonaments clars i concrets, «nets de ressonàncies enterbolidores, purs encadenats de veritat». La importància de la seva feina, basada en la raó, exempta de passió i d'arbitrarietat, és la de proporcionar a l'escriptor la possibilitat de conèixer bé el mecanisme per a expressar-se. «La llengua, com el marbre, és l'òrgan de la nostra expressió i, ahora, el límit de la nostra expressió» (I, 541). Al seu entendre, en català, els prosistes encara «tenen un coneixement imperfecte de la llengua» i per aquest motiu, o parlen com el poble a la manera del Manelic, o empren el dialecte acadèmic internacional, tot i que Josep Pla s'hagi atrevit a barrejar amb èxit les formes populars dins la prosa periodística catalana (I, 536). Homer és el mestre d'un estil «para expresar cosas reales», i Plató, «para expresar las ideas y los razonamientos» (I, 450). En català, només admet com a models de clàssics catalans, els escriptors medievals i Bernat Metge. Aquesta manca de formació estilística entre els escriptors catalans el porta a celebrar l'aparició de les col·leccions «Bernat Metge» i «Els Nostres Clàssics», que amb la seva divulgació dels clàssics grecs i llatins, la primera, i dels antics escriptors catalans, la segona, venien a ser una eina de referència obligada en la formació lingüística dels ciutadans en general, i dels escriptors, en particular.

L'article periodístic

Però més que la literatura allò que va conrear Crexells va ser l'article periodístic, sobre economia, filosofia, crítica literària, o política. Atès que, com hem vist, reclamava la divisió de la poesia en èpica, lírica i dramàtica, i era del tot contrari a la teoria de la fusió de les arts, «albergue de todas las confusiones» (I, 464), que, al seu entendre, sintetitzava Wagner, hem de

pensar que havia de desenvolupar una manera específica de concebre i practicar aquest gènere. Josep Pla comenta com estudiaven els periòdics i la construcció narrativa dels articles: «Haviem observat les seves respectives fórmules professionals, que a cada país difereixen. Quantes vegades parlàvem de fer un paper no justificat simplement pel fet de sortir cada dia, sinó un diari per al país, per a un país modest i petit però lligat amb els seus interessos bàsics més que amb les persones de cada moment, independent, positiu i objectiu!»⁶⁹

Intuïció, cultura i capacitat de sistematització són les qualitats que Crexells resalta en els articles, publicats en la seva majoria a *La Veu de Catalunya*, que Riba inclou a *Escolis* i en el comentari predica tant les virtuts de l'amic com les que ell volia mostrar en els seus treballs. Tots els enunciats li són imputables. Així, tant per a l'autor del volum com per al crític del mateix, els articles periodístics «són pretextos gairebé per a l'ús personal de l'autor, que poden sinuosament conduir a la concreció d'un instant de pensament» (I, 489). I ni Riba ni Crexells no pretenen «una crítica total de l'obra sinó un comentari al marge de l'obra on un determinat aspecte d'ella sigui amplemunt discutit i interpretat (...) Sovint l'obra descendeix a simple motiu incitador d'una fina i justa exposició d'idees pròpies». Així, dia rere dia, els articles van tramant un sentit que té molt poc a veure amb els textos que els han servit de pretext i més aviat construeixen el propi pensament de l'autor. Això és el que Crexells entenia dels *Escolis* de Riba, i que ara, amb l'edició de la seva *Obra Completa*, que ordena alhora temàticament i cronològicament la seva producció periodística, descobreix el seu lector. Per aquest motiu, referir-me a l'ús dels clàssics en els articles periodístics de Crexells, i en especial els que són de crítica literària, és construir l'estètica de Crexells tant com la seva opinió sobre un llibre, una pintura, una obra de teatre o sobre el seu autor.

En l'article *Fronteras* (13-IV-1920), Crexells distingeix entre l'assaig filosòfic en forma d'article de l'article periodístic pròpiament dit, del tot lligat a un esdeveniment. Com a articulista, Crexells parteix sempre d'un fet concret: d'una exposició que ha anat a veure, d'un llibre que ha llegit, d'una polèmica, d'una notícia, etc. És a dir, d'un esdeveniment particular que pot compartir amb el lector per establir amb ell unes complicitats que facin més lleuger l'acte de seguir-lo pels viarans de la raó per on el conduirà. I al revés, sovint des d'una idea general retorna al particular per tal de concretar-la al màxim. És en aquest procés que Crexells aprofita per establir

69. J. PLA, «Joan Crexells», *Homenots primera sèrie. Obra Completa*, 11, Destino, Barcelona 1969, p. 446.

una comparació entre el tema del seu article i l'ensenyament dels clàssics. No entén el periodisme, com tampoc la literatura, sense una connexió total amb la realitat: «comunicaremos nuestras impresiones cuando empiecen a tener sabor de objetividad, y cesaremos de comunicarlas cuando la realidad de las cosas empiece a ser devorada por el esquema ideal que las hace comprensibles». És la línia que va de la Biografia a la Matemàtica, i que Crexells cobreix amb tota l'àmplia gamma dels seus interessos humanístics, buscant, com el seu estimat mestre Francesc Pujols, aquell punt dolç que correspon a les coses reals (II, 38).

El model que sempre té present per als seus comentaris és, en general, el de la prosa d'article que conreen els anglesos i que ell en *Els nostres clàssics i la prosa catalana moderna* (7 d'agost de 1924), defineix amb aquestes característiques: «La frase llarga o curta, el paràgraf ample i trinxat, adaptat en cada cas a la intenció de l'autor; la justa ponderació entre la seriositat i una punta d'humorisme; el ritme i el temps de l'estil seguint el de les idees; el període oratori d'una noble simplicitat, o bé potenciat i carregat fins al grotesc; la frase vulgar destinada a detonar per la seva vulgaritat o ennoblida fins a passar inadvertida entremig d'un paràgraf» (I, 537).

Un dels recursos retòrics que la prosa periodística anglesa havia posat en circulació era l'ús de la paradoxa⁷⁰, àmpliament utilitzada pels sofistes a fi de provar l'enginy de l'interlocutor. Un exemple: «Al francès no li plaiien les coses relatives, sinó les coses absolutes (s'entén per absolut, és clar, allò que és relatiu a França» (I, 560). Crexells en una sèrie d'articles, escrits al llarg de 1925, es refereix sovint a la utilització del recurs de la paradoxa. Excel·lent com a mètode d'exposició en contrast amb la comparació⁷¹ o l'exemple⁷² que també fa servir. De l'ús de la paradoxa en dóna exemples tan notables com les obres de Bernard Shaw⁷³ o Chester-

70. Vegeu Manuel CARBONELL, «Joan Crexells i la paradoxa (la tasca intel·lectual a l'hora que som)», *Els Marges*, 30, 1974, pp. 125-129.

71. Per exemple, Crexells compara Chesterton amb Sòcrates i el que li passava «quan predicava l'amor a la saviesa que era una mena de prèdica que no feia efecte ni a l'home que ja era savi, ni al que era ignorant que ni l'impuls a la saviesa podia tenir» (CREXELLS, «Chesterton i els francesos», *La Publicitat* 26-III-1925, i dins *OC*, I, p. 559).

72. En pot ser una mostra: «Els ambaixadors grecs de Tucídides sempre que proposaven una aliança a una ciutat, raonaven perfectament els avantatges que podia haver-hi per a tots dos contractants. Avui quan dos països fan una aliança, cal que sigui per la felicitat humana, i per la justícia internacional» (CREXELLS, «L'esperit americà», *LP* 23-IV-1925, i dins *OC*, II, p. 651).

73. De Bernard Shaw, que considera «l'autor més important del teatre contemporani», afirma que diu les veritats en forma de paradoxa, fent veure que són mentides (CREXELLS, «La pietat de Bernard Shaw», *La Publicitat* 27-XII-1925, i dins *OC*, I, p. 569).

ton⁷⁴. Arran d'un article de Josep Pla, que no havia entès prou bé les intencions de Crexells sobre aquest recurs retòric, li respon a *La inquietud i la raó* (LP, 9-IV-1925) que hi ha dues menes de paradoxa, la banal o tàctica i la que fa servir l'amic de la veritat (I, 565 i 568). Abans de 1925 se n'havia servit com a mecanisme per fer més llarg el camí per assolir la veritat, atès que «el moment més noble de l'esperit no és el de posseir la veritat, sinó el de cercar-la» (I, 566), però que llavors ja només considerava acceptable servir-se'n com un recurs merament tàctic o per anar contra un prejudici fals. En canvi, considera que emprar-la amb l'única finalitat de «remoure una opinió corrent veritable per la simple raó que la gent l'accepta sense discussió» (I, 568) és una aberració. La veritat⁷⁵ és, en definitiva, el seu únic objecte de coneixement i el seu mòbil moral. Crexells, però, se serveix sovint de la paradoxa amb la finalitat de crear interès en el seu interlocutor.

De les dues formes d'entendre el periodisme que presenta en el seu article *Sobre contingut i forma* (LP, 9-X-1924), totes dues igualment arriscades, Crexells prefereix la dels anglesos, «mestres en l'art de tractar les coses més transcendents per mitjà d'exemples molt concrets i sovint amb una punta de grotesc o de paradoxal», a la dels alemanys, que més aviat tenen tendència a buscar línies essencials darrera de cada fet. Potser la seva tria no és aliena al fet que aquesta segona opció ja s'havia imposat en temps de Xènius, quan «en tota banalitat hom tractava de cercar els caràcters eterns de la història». En ell, en canvi, el mestratge de Tucídides i dels grans historiadors li feren avinent «en el fet contingent les línies eternes de la conducta humana» (I, 143).

En aquest mateix article, Crexells comenta la premsa amb què es redacten els articles periodístics i, en conseqüència, la dificultat «de donar a les coses el seu valor just», tal com ell reclama a la relació contingut-forma. La solució del tot lícita pot trobar-se en l'abstracció que porta a «estrènyer les línies d'una teoria fins a concretar tota la seva significació en un exemple» (I, 543). Però potser aquesta també sigui una de les claus de la simplicitat aparent de la seva escriptura, que busca la bellesa, com les col·leccions d'escultura grega arcaica, en «esta medio mueca, esta medio sonrisa, esta sencillez del movimiento, [que] son de una simplicidad tan profunda que nos atraen irremediabilmente» (I, 499). Però, sovint, es recorre a argúcies

74. Vegeu l'article de CREXELLS, «La paradoxa», *La Publicitat* 19-III-1925, dins *OC*, I, pp. 553-556.

75. «Si jo mateix o algú altre té una veritat, no em preocupo de com l'ha obtinguda i procuro que estigui ben tranquil en la seva possessió» (CREXELLS, «La inquietud i la raó», *La Publicitat* 9-IV-1925, i dins *OC*, I, p. 566).

que, tant en la seva formulació com en els resultats, dependran de la formació que tingui cada escriptor. És ben possible que el mateix Crexells hagués estat víctima de les presses i tingués els seus petits trucs per resoldre els articles, però ara, llegint-los com un tot, presenten una coherència interna i el domini d'una sòlida cultura humanística que té els clàssics com a referent.

Per això, els seus articles i especialment els més llargs i complexos, que tracten de temes essencialment filosòfics, participen d'allò que Nicolau d'Olwer anomena, a propòsit de la seva manera de traduir Plató, «mètode socràtic d'enfocar la idea sota tots els angles, d'escatir-ne totes les associacions, gosaria dir tots els reflexos que desvetlla allò que és nervi del diàleg platònic, que per això avança tan a poc a poc; però amb tanta seguretat (...) escatint en un mut diàleg intern cada mot català que li venia a la ploma...»⁷⁶ La relació no és forçada. D'un cantó es pot verificar i de l'altre el mateix Crexells ho explicita en l'article, escrit des de Berlín, *El alma de la ciudad* (LP, 2-V1-1920). Comença referint-se a la discussió de Sòcrates amb els seus deixebles, a *La República* de Plató, quan debaten sobre les definicions de la virtut de la justícia i com, en no trobar resposta a la complicada qüestió, Sòcrates proposa operar amb mètode. Doncs Crexells també va seguir sempre la recomanació d'aquest gran mestre del pensament grec.

De fet, l'activitat periodística de Crexells té sempre una finalitat didàctica. El viatges, les cròniques, les reflexions sobre economia, la democràcia, la justícia o la veritat, no són altra cosa que aspectes de la gran lliçó que ell va adreçar al país a través dels seus conciutadans. Hi ha moltes coses a aprendre en els seus articles: que cal escriure quan es tenen idees, que l'estil ha de realitzar el que es pretén d'explicar, que és necessari que el tema sobre el qual un escriu el preocupi personalment i que és just i lògic de raonar amb rigor i modèstia per fonamentar els propis parers. Tucídides, Plató i Homer tenien en grau màxim aquestes qualitats, però a través de *La lliçó de Xenofont* (LP, 15-I-1925), Crexells reconeix que, sense contemplar els defectes contraris com proposa el mètode socràtic, sense la fidelitat als fets de Tucídides i Homer o la transparència de la prosa de Plató, encara que no s'arribi al seu nivell de perfecció, també es pot arribar a ser considerat per la història com un clàssic si es treballa amb idees i no amb gèrmens d'idees, si es raona amb rigor i modèstia, si es preocupa d'alguna cosa i escriu sobre «les coses de les quals es preocupa» (I, 548), com Xenofont. Per això, i a fi que els escriptors s'alliberin de tots els de-

76. Lluís NICOLAU D'OLWER, *Caliu. Record de mestres i amics* cit. (n. 32), p. 127.

fectes inherents a les qualitats genials que sovintegen a Catalunya, Crexells recomana «intensament l'educació clàssica [...]. Perquè hi ha una paradoxa en l'escriptor que hom veu clar en Xenofont, i és que és més fàcil d'ésser immortal posseint les qualitats del simple talent sense posseir cap qualitat de geni que posseint una qualitat genial sense posseir les qualitats de l'home de talent» (I, 549).

Crexells, sense deixar de ser un filòsof i un pedagog, va ser sempre un escriptor literari culte amb un estil precís i acolorit. Des de la filosofia, es va interessar per la història, l'economia, la literatura, etc. Però va convertir tots els seus assajos sobre qualsevol tema en l'expressió del seu pensament personal, i en definitiva en la seva expressió literària. O periodística, com una variant moderna de l'anterior. I va emprar el seu coneixement filosòfic, històric o literari dels clàssics per ajudar-se en el camí difícil de l'elaboració d'una teoria del coneixement i d'una teoria literària. Ho va fer a petites dosis que extreia en preferència del seu coneixement de Plató, Tucídides i Homer. No va trobar la pregunta clau de l'Estètica, però va saber resoldre en la unitat de l'article periodístic tota la diversitat i la riquesa del seu univers cultural, amb estil impecable de claredat i concisió.

Crexells va mantenir, al llarg de la seva curta vida i en bona part de la seva obra periodística, una preocupació contínua per l'Estètica, en general, i la Literatura i les arts, en particular. Aquesta preocupació per l'Estètica la projectava sobre la cultura i la societat catalana com un element necessari per a la formació de la seva concepció nacional de Catalunya. Dosificava els clàssics i, des del seu ensenyament, dosificava les raccions d'estètica que regalava quotidianament als seus lectors. Els seus companys de la tertúlia de l'Ateneu Barcelonès van recollir aquest llegat i el van projectar en la creació del Premi⁷⁷ que encara avui porta el seu nom i del qual es va fer càrrec en primer lloc una fundació particular i, més endavant, la Generalitat⁷⁸. Però aquesta és ja una altra història.

77. *Ibid.*, p.130. Per a una història de la creació del Premi Crexells vegeu Margarida CASACUBERTA, «Sobre la creació i concessió del primer Premi Crexells», *Els Marges* 52 (III-1995), pp.19-42.

78. Vegeu J.M. BALAGUER, «La creació del Club dels Novel·listes i els fils de la història», *Els Marges* 57 (XII-1996), pp. 15-35.